

Kaatuneiden huollon suomalainen malli: kaatuneet kotikuntiansa sankarihautoihin

Itsenäisen Suomen käymien sotien uhrin

Suomi on käynyt runsaan sadan vuoden mittaisen itsenäisyytensä aikana neljä sotaa. Näistä kolme viimeistä muodostavat yhden jatkumon, mutta ne tunnetaan myös omilla erillisillä nimillään. Sotien taistelut ja näiden jälkiseuraukset saivat aikaan kaikkiaan noin 127 500 kuolonuhria. Lisäksi kolmessa viimeisessä sodassa noin 4 000 siviilihenkilöä menetti henkensä. Vapaus/kansalaissodassa 1918 sotilas- ja siviiliuhrien erottaminen on usein vaikeaa, tämän sodan osalta luvut ovatkin uhrien kokonaismääriä. Uhrien määrät hieman vaihtelevat eri lähteissä, mutta menetysten suuruusluokasta ne antavat hyvän kuvan.

Sodassa 27.1. – 16.5.1918 kuolleita tai kadonneita oli kaikkiaan 35 000, joista hallituksen joukkojen (valkoisen armeijan) osuus oli 5 000 ja punakaartien 26 000 henkeä. Kuolleista punakaartilaisista suurin osa menehtyi sodan jälkeen vankileireillä ja teloituksissa. Muita kuolleita, joiden osalta ei ole tietoa sodan osapuolesta, oli 4 000.

Talvisodassa 30.11.1939 – 13.3.1940 kaatui tai julistettiin kadonneeksi 27 000 sotilasta, haavoittuneita oli 44 000. Jatkosota 25.6.1941 – 8.9.1944 vaati 63 000 kuolonuhria (kaatuneet ja kadonneet), haavoittuneita oli 158 000. Lapin sodan 15.9.1944–25.4.1945 kuolonuhrien lukumäärä oli 1 000, lisäksi 3 000 sotilasta haavoittui. Sodissa 1939 – 1945 kaatuneita tai

Haavoittuneita sotilaita kuljettava juna lähdössä Viipurista sotasairaalaan joulukuussa 1939. SA-kuva

pieni. Vuosien 1939 – 1945 sotiin osallistui rintamaolosuhteissa kaikkiaan noin 600 000 miestä ja 100 000 naista. Sotilasta lähes joka kahdeksas menehtyi ja joka neljäs vammautui. Sotaleskiä tuli 30 000 ja sotaorpoja 50 000.

Kaatuneiden huolto Vuoden 1918 sota Vuoden 1918 sodassa taistelussa kaatuneiden ja muiden henkensä menettäneiden huolto oli hyvin pitkälle järjestäytymätöntä ja ad hoc -periaatteella toteutettua. Hallituksen joukkojen osalta kaatuneiden hautaaminen oli aluksi omaisten tehtävänä, mutta

lisä, erittäin isänmaallisia ja juhlavia tilaisuuksia. Punakaartijohdon tavoitteena oli haudata kaatuneet aluksi väliaikaisiin kenttähautoihin, joista ne myöhemmin toimitettaisiin yhteiseen vallankumoukselliseen muistoyhteishautaan. Omaiset kuitenkin halusivat vainajat kotipaikkakunnalleen, vaikka haudat jouduttiin useimmiten sijoittamaan kirkkomaan ulkopuolelle (”siunaamattomaan maahan”). Teloitetut, vankileireillä kuolleet ym. haudattiin yleensä kuolinpaikoilla oleviin yhteishautoihin. Tällaisten hautojen olemassaoloon ja sijaintiin liittyy paljon epävarmuuksia.

Vuosien 1939 – 1945 sodat

Puolustusvoimilla oli Talvisodan alkaessa virallisena pääsääntönä, että kaatuneet haudataan kenttähautoihin taistelupaikkojen lähelle. Tämä vastasi sotaväen vanhaa eurooppalaista käytäntöä, mikä on tuttua esimerkiksi ensimmäisen ja toisen maailmansodan aikaisista mittavista sotilashautausmaista Keski-Euroopassa. Puolustusvoimien virallinen pääsääntö kohtasi heti voimakasta vastustusta. Sotilaiden oma tahto, yhteishenki ”Veljeä ei jätetä – kaatuneenakaan” ja omaisten tahto olivat vahvat: kaatuneet on evakuoitava kotiseudulle. Omatoimisuus tuki tämän toteuttamista, aseveljet hakivat kaatuneita jopa oman henkensä uhalla vihollisen tulen alta. Puolustusministeriöltä tulikin jo syksyllä 1939 rinnakkaisohje, että noudatettaisiin valkoisel-

la armeijalla Vapaussodan aikana käytössä ollut käytäntöä kaatuneiden haustaamisesta kotipaikkakunnalleen. Päämaja seurasi esimerkiksi ja 16.12.1939 tuli lupa kaatuneiden evakuointiin kotiseudulle. Kaatuneiden huollosta muodostettiin 24.1.1940 annetulla käskyllä oma, sotilaspappien johtama huoltolajinsa. Kaatuneiden evakuoimia ja kotiseudulle siirtämistä koordinoivat eri rintamasuunnille perustetut kaatuneiden evakuoimiskeskukset (KEK).

Evakuoinnin käytännön toteutuksessa esiintyi mo-

misvaiheissa kaatuneita jäi väkisin vihollisen alueelle. Pahoin vaurioituneet kaatuneiden ruumiit haju-, valuma- ym. haittoineen olivat pitkien kuljetusten kannalta ongelmallisia. Talven pakkaset ja kesän helteet toivat lisävaikeuksia. Vainajat sijoitettiin rintamalla puuarkkuihin ja kuljetukset junalla kotiseudulle hoidettiin pääosin rautateitse. Väliaikaisia kenttä- ja muita tilapäishautoja jouduttiin käyttämään erityisesti kesällä 1944. Luovutettaville alueille haudatut kaatuneet muodostivat oman ongelmakokonaisuutensa. Näistä

Sankarihaudat

Seurakunnat varasivat kaatuneille omat hauta-alueet, sankarihautausmaat. Vuosien 1939 – 1945 sotien sankarihautausmaita on kaikkiaan noin 630. Osa näistä sisältää myös sodassa 1918 kaatuneet. Isommilla paikkakunnilla on erillisiä v. 1918 sankarihautausmaita tai -alueita. Lisäksi on 7 kenttähautausmaata luovutetuilla alueilla. Seurakunnat huolehtivat hautojen hoidosta. Hauta-alueet ovat usein, erityisesti pienemmillä paikkakunnilla, kirkon kupeessa. Silloinkin, kun varsinainen hautausmaa on etäämpänä kirkosta. Sankarihautausmaalla on yleensä kaatuneille yhteinen muistomerkki, tavallisimmin patsas.

Vapaussodan päättymisen muistopäivästä ja Puolustusvoimien lippujuhlapäivästä 16.5. tuli sotien jälkeen marsalkka Mannerheimin aloitteesta toukokuun kolmantena sunnuntaina vietettävä Kaatuneiden muistopäivä. Lippujuhlapäivä siirtyi vietettäväksi Mannerheimin syntymäpäivänä 4.6. Kunnat, seurakunnat, Puolustusvoimat, sotaveteraanit ja -invalidit sekä eri järjestöt suorittavat muistopäivänä kunniakäyntejä sankarihautausmailla. Jouluaattona monilla sankarihautausmailla järjestetään maanpuolustusjärjestöjen kunniavartioiden. Sotavainajien muiston vaalimisyhdistys ry on järjestänyt rajojen taakse kentälle jääneiden sankarivainajien etsintöjä. Noin

Kaatuneiden huolto: KEK:stä lähteviä arkuja rautatievaunussa Tornion asemalla 6.11.1944 (SA-kuva)

kadonneita oli siten yhteensä 91 000 ja haavoittuneita 205 000. Siviiliuhrien määrä 4 000 suhteutettuna sekä koko väestömäärään että taistelussa kaatuneisiin on eurooppalaisessa mittakaavassa poikkeuksellisen

sodan edetessä armeija alkoi huolehtia kaatuneiden toimittamisesta heidän kotiseudulle. Suuremmilla paikkakunnilla kaatuneet haudattiin erillisiiin sankarihautoihin. Hautajaiset olivat tällöin yleensä sotilail-

Kaatunutta sotilasta ollaan lähettämässä puuarkussa kotikuntaansa Kollaan Loimolassa 20.7.1941 SA-kuva

nosti suuria hankaluuksia. Erityisen vaikeita olivat esimerkiksi Talvisodan alku ja lopun ratkaisutaistelut sekä Jatkosodan hyökkäysvaihe 1941 ja perääntymisvaihe 1944. Kaatuneita oli runsaasti ja varsinkin peräänty-

sankarivainajista huomattava osa päätettiin haudata lokamarraskuussa 1944 Lappeenrantaan, Luumäelle ja Joensuuhun perustettuihin hautausmaihin.

2000 vainajan jäännökset on toistaiseksi löydetty. Näistä lähes 400 on voitu tunnistaa. Tunnistetut on saatettu kotiseurakuntiinsa haudan lepoon. Tuntemattomiksi jääneet vainajat on haudattu pääasiallisesti

Sotien 1939-1944 sankarihautausmaa Vaasan vanhalla hautausmaalla muistotauluineen. (Sotasammon hautausmaakuva)

Lappeenrannan ja pieni osa Joensuun, Kajaanin ja Helsingin Hietaniemen sankarihautausmaihin.

Sankarihautausmaiden varustaminen muisto- ja tietolaatoin

Kaatuneitten Muistosäätiön valtakunnallinen hanke

Kaatuneiden Muistosäätiö käynnisti vuonna 2020 erityisen sankarihautausmaiden muisto- ja tietolaatuhankkeen. Säätiö lähetti maamme seurakunnille kirjeen, jossa vedottiin seurakuntiin sankarihautausmaiden haltijoina, että helposti saatavilla olevaa tietoa sankarihautausmaista lisättäisiin varustamalla sankarihautausmaat valtakunnallisesti yhdenmukaisin tietolaatoin. Kaatuneiden Muistosäätiö on viime vuosina havainnut, että tietämys sankarihautausmaiden perustamisesta ja niillä olevista muistomerkeistä on vähentynyt. Sankarihautausmaiden perustaminen on ollut mittava hanke sodanjälkeisenä aikana. Sankarihautausmailla on erittäin suuri historiallinen ja kulttuurillinen merkitys yhteiskunnassamme, mitä ei nykyisin aina välttämättä tiedosteta. Suomalainen kaatuneiden huollon malli, jonka mukaan kaatuneet haudattiin kotikuntiansa sinne perustettuihin sankarihautausmaihin, on kansainvälisesti varsin ainutlaatuinen. Lisäksi sankarihautausmaalle on sijoitettu merkittävä määrä kiven- ja kuvanveistotaidetta.

Säätiön tavoitteena on, että tietolaatat toteutettaisiin valtakunnallisesti yhtenäisesti. Tietolaatasta tulisi käydä ilmi hautausmaan nykyinen nimi, sankarihautausmaan suunnitelleen arkkitehdin nimi, suunnitelu- ja käyttöönottovuosi, sankarihautojen lukumäärä sekä haudalla olevan muistomerkin ja sen tekijän

nimi sekä muistomerkin pystytysvuosi. Tietolaatalla olisi Kaatuneiden Muistosäätiön mukaan suuri henkinen ja kulttuurinen merkitys omaisten ja muiden hautausmaalla kulkijoiden halutessa osoittaa arvostustaan sankarivainajille heidän viimeisillä lepoajoillaan. Yhtenäisen toteutuksen saavuttamiseksi Säätiö on yhdessä lahtelaisen valimo M.J. Paasikivi Oy:n kanssa suunnitellut toteutuksille mallilaatat.

Toteutus Vaasassa

Kun tieto Kaatuneiden Muistosäätiön hankkeesta saavutti maanpuolustustyön perinnettä vaalivat aktiivit Vaasassa, siihen suhtauduttiin suurella innostuksella ja toivottiin sen pikaista toteutumista vielä aikana, jolloin sotaveteraaneja – kaatuneitten taistelujoiden aseveljiä – on muutama tuhat jäljellä. Pieni selvitystyö kuitenkin osoitti, että seurakunnat eivät ole toistaiseksi merkittävästi tarttuneet Muistosäätiön tarjontaan.

Maanpuolustukseen liittyvää perinnetyötä yhteistyössä toteuttaneet Österbottens Försvarsgille – Pohjanmaan Maanpuolustuskilta rf ja Vaasan Reserviupseeripiiri – Vasa Reservofficersdistrikt ry päättivät ryhtyä vauhdittamaan hanketta Vaasassa. Ne tekivät Vaasan yhteiselle seurakuntaneuvostolle aloitteen, jolla ne sitoutuivat seurakunnilta luvan saadessaan hankkimaan Vaasan kolmelle sankarihautausmaalle (sotien 1939 – 1944 sankarihautausmaa Vaasan vanhalla hautausmaalla sekä sotien 1939 – 1944 ja 1918 yhteinen Sankarihautausmaa Vähänkyrön kirkkomaalla) muisto- ja tietolaatat Kaatuneiden Muistosäätiön valtakunnallisten linjausten mukaisesti. Seurakuntaneuvosto hyväksyi hankkeen toteuttamisen.

Käytännön toteutukseen päästiin, kun Bröderna

Gröndahls Stiftelse – Veljekset Gröndahlin Säätiö sr ja Maanpuolustuskiltojen liitto ry ottivat laattojen hankintakustannukset rahoitettavakseen. Muistolaattojen paikoilleen asennuksesta huolehtivat seurakuntien hautausoimet osana hautausmaiden kevätkunnostusta. Tavoitteena on ollut, että laatat olisivat paikoillaan Kaatuneiden muistopäivänä 16.5., jolloin sankarihautausmailla käyvät omaiset ja muut vierailijat voisivat niihin tutustua. Hankkeen käynnistyttyä toteuttajatahot saavutti ilahduttava tieto, että Lapuan hiippakunnan tuomiokapituli on suositellut seurakuntia toimimaan Kaatuneitten Muistosäätiön aloitteen mukaisesti. Toivottavasti Vaasan esimerkki osaltaan kannustaa tähän. Hankkeen toteuttajatahot uskovat, että muistolaatat lisäävät tietoisuutta maamme kohtalonvuosista sekä niistä sankareista, jotka

Vähänkyrön sankarihautausmaa sodissa 1918 ja 1939–1944 kaatuneille muistotauluineen. Kuva: Ilkka Virtanen

Vaasan Vanhan hautausmaan 1918 sodan sankarihautausmuistotauluineen. Kuva: Raimo Latvala

uhrauksillaan vaikuttivat massaan tietoisuuden säilyttämiseen ja siirtymiseen näistä kohtalonvuosista. Laatat ovat osaltaan turvaa-

massaan tietoisuuden säilyttämistä ja siirtymistä yhä uusille tuleville sukupolville.

Ilkka Virtanen

Österbottens Försvarsgille – Pohjanmaan Maanpuolustuskilta

Vaasan Vanhan hautausmaan 1939-1944 sotien sankarihautausmuistotauluineen. Kuva: Raimo Latvala